

**LINGUISTICS REFERENCES FUNCTIONS OF
NUMBER WORDS IN TURKISH: NUMBERS AS
PRONOUNS**

Türkçede Sayı Adlarının Gönderme İşlevleri: Sayı Zamirleri¹

Muna YÜCEOL ÖZEZEN²

Abstract

The number words in language research and grammar sources in Turkey are always divided into two categories: number nouns and numbers as adjectives. However, in Turkish, number words can be also used with main *linguistic reference* functions such as *concealment*, *substitution* and *replacement*. In other words, a number word can be used as number as pronouns as well as number nouns and number as adjectives. For a number noun to be used anaphorically, it should be in the form of either cardinal or ordinal number. Distal or proximal references can be observed in lexical phrases formed with cardinal or ordinal numbers as adjectives in Turkish: such as *adamlardan biri* "one of the men", *öğrencilerin ikisi* "two of the students", *üçüncü kişi* "the third person". However, classification of number nouns as a pronoun as a lexical class can be possible through abridgement of phrasal structures formed with cardinal and ordinal numbers: such as *biri* "the one", *ikisi* "the two", *üçüncüsü* or *üçüncü* "the third". When the subjects of *concealment*, *substitution* and *replacement* exceeded the lexical level, many phrases containing any number word are also becoming noticeable. In this paper, how the referential functions of number nouns are described in the texts will be dwelt upon. Then, these functions will be classified by showing examples from the literary texts in Turkish.

Key Words: *Reference, linguistic reference, anaphor, pronoun.*

Özet

Türkiye'deki dil araştırmalarında ve dilbilgisi kaynaklarında sayı sözcükleri hep iki sınıfta ele alınmıştır: sayı adları ve sayı sıfatları. Ancak Türkiye Türkçesinde sayı sözcükleri *gizleme*, *yerini tutma*, *yerine geçme* gibi temel *gönderme* (linguistic reference) işlevleriyle de kullanılabilir. Başka bir deyişle, bir sayı sözcüğü sayı adı ve sayı sıfatı dışında sayı zamiri (adılı) olarak da kullanılabilir. Bir sayı adının diliçi gönderme işleviyle kullanılabilmesi için ya asıl sayı sıfatı veya sıra sayı sıfatı formunda olması gerekmektedir. Türkiye Türkçesinde asıl sayı ve sıra sayı sıfatlarıyla kurulmuş söz öbeklerinde de birtakım uzak ya da yakın göndermeler söz konusu olmaktadır: *adamlardan biri*, *öğrencilerin ikisi*, *üçüncü kişi* gibi. Ancak sayı adlarının tamamen zamir (adılı) sözcük sınıfı içine girmeleri, asıl sayı sıfatları ve sıra sayı sıfatlarıyla kurulmuş bu öbek yapıların kısılmasıyla mümkün olmaktadır: *biri*, *ikisi*, *üçüncüsü* veya *üçüncü* gibi. *Gönderme*, *gizleme*, *yerine geçme* konusu sözcüksel düzeyi aştığında ise, içinde sayı sözcüğü bulunan birçok öbek de dikkat çekici bir hal almaktadır. Bu çalışmada, sayı adlarının gönderme işlevlerinin kaynaklarda nasıl betimlendiği üzerinde durulacak, ardından bu işlevler Türkiye Türkçesi edebi metinleri üzerinden örneklenerek sınıflanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Gönderim, dilsel referans, anafor, zamir (adılı).*

¹ Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri biriminden, SED-2014-3004 proje koduyla Bilimsel Etkinlik Katılım Desteđi alınarak 3-6 Eylül 2014 tarihinde Fransa'nın Rouen şehrinde düzenlenen International Conference on Turkish Linguistic'te sunulan aynı başlıklı bildirisinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş biçimidir.

² Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi, e-posta: mozezen@cu.edu.tr

Konusu sayılar olan matematik bilimi, sayılar soyut kabul edildiğinden soyut bir bilim olarak değerlendirilir. Ancak, sayılar günümüzde yalnız matematiğin değil, bilişsel bilimlerin de ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bir bilişsel dilbilimci ile bir psikoloğun birlikte hazırladıkları *Where Mathematics Comes From?* adlı çalışma, bu anlamdaki ilk çalışmalardan biridir ve sayı olgusunun bilişsel olarak algılandığını, eksikliğin veya fazlalığın, azlığın ve çokluğun görecelik deneyimlenebildiğini ve bu yüzden de sayıların soyut olmadığını vurgulamaktadır (Lakoff-Nüñez: 2000). G. İfrah da bu fikri destekleyecek biçimde, insanoğlunun önce hesabı, sonra sayı kavramını keşfettiğini, sayılacak nesne ile niceliksel herhangi bir nesne arasında eşleştirme yapmak yoluyla yani sayı saymayı bilmeden de nesnelerin doğru hesaplanabildiğini belirtmektedir (İfrah: 1998, s. 10). Buna göre sayının kendisi insanoğlunun algısından bağımsız ise de sayma ve hesaplama olgusu nesnel dünyadaki gözlem ve deneyimlerimizden bağımsız değildir. Matematikçilerin, psikologların ve bilişsel dilbilimcilerin bu konuda söyledikleri ve söyleyecekleri çok şey olduğu muhakkaktır. Biz konuyu dilbilimsel ve dilbilgisel düzleme çekmek istiyoruz. Ancak üzerinde durmak istediğimiz konu, evrensel olarak sayı paradigmaları veya daha genel bağlamda Türkçenin sayıyı ifade sistemleri de değildir (bunlarla ilgili bilgi için bk. Bacanlı: 2012, Daşdemir: 2013). Konumuz daha sınırlı bir bağlamda, Türkiye Türkçesinde sayı adları sınıfının (kategorisinin) farklı bir bakış açısıyla yeniden ele alınmasıdır. Buna göre:

Sayı adları, yalnızca soyut bir özellik gösteren sayıların göstergeleri olduklarında ad sınıfı içinde betimlenmeyi hak ederler. Başka bir deyişle, örneğin *iki* sayı adı, içerdiği soyutluğun belli oranlarda somutluk kazanması, kavramsal düzlemde anlamsal düzleme taşınarak *dile getirilmesi* ve dilin ve böylelikle dilbilgisinin bir parçası olması durumunda sayı adı olarak iş görür. Bu göstergeler, genel olarak, varlığın nitel bir özelliği olmayan *adedini* yani *niceliğini* belirttiklerinde ise sayı sıfatı olarak betimlenirler. Bu konudaki farklı görüş T. Akaslan'a aittir. Akaslan, *güzel* türü birimlerle, *bir* türü birimlerin farklı yapı ve işleyiş özelliklerine sahip olduğunu, *güzel* türü birimlerin niteleyici / niteleyen (sıfat) olarak kabul edilebileceğini, ancak *bir* türü birimlerin belirtici / belirten olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir (2001, s. 36). Sayı sözcüklerinin cümledeki diğer birimlerle sözdizimsel ilişkilerini bir kenara bırakarak, onları salt biçimbirim olarak ele aldığımızda ortaya şöyle bir görünüm çıkmaktadır: Dünya dilleri 0-10 arasındaki sayılarla 100 ve 1000 sayılarını (E. Bacanlı, bunlara "ikil sayılar" diyor (2012, s. 76)) genellikle en basit dilbilgisel göstergelerle ve sözcüksel düzeyde ifade ederken, 10'dan daha büyük sayıların ifadesi için çeşitli ancak giderek birbirine benzeyen sayı sistemleri kullanmaktadır. M. Daşdemir'in "Türkçede Miktar Kavramı ve Sayı Sistemi" başlıklı makalesinde ayrıntısını bulabileceğimiz bu konunun bu çalışmayı ilgilendiren yanı, "her sistemin kendi içinde tutarlı ve şaşmaz bir kesinlikle miktarları ortaya koymasındır." (2013, s. 319) (Bu noktada Türkçede de kullanılan Arapça *rakam* sözcüğünün Arapçadaki ilk anlamının "ilk dönemlerde noktasız olan Arap harflerini noktalamak ve böylelikle harflerdeki belirsizliği ortadan kaldırmak" olduğunu hatırlamakta yarar var.). Sayının kendisi bu kadar *belirli* ve *kesin* iken, göndermesinin aynı zamanda *gizlenen* ve *örtük* bir nesne veya kişi olması ilginç bir çelişkidir. Bu çelişki en çok *bir* sayısında kendini göstermektedir. M. Hazar ve M. Şengönül, "Bir (1) sayısı; var olmayı, bilinmeyi, fark edilmiş olmayı ortaya koyması bakımından son derece önemlidir." diyorlar (2012, s. 3). M. Baştürk, *bir*'in "bir"den çok "birinci" anlamına geldiğini belirtiyor (1995, s. 16). Böylesine *belirli* olan ve böylece de *belirleyen* bir sözcüğün Türkçede giderek daha çok *gizlemesi*, *silikleştirilmesi* ve "herhangi bir" anlamı vermeye başlaması ve Türkçe betimlemelerinde bu işleviyle *belgisiz zamir* (*belirsizlik zamiri*) olarak değer görmesi bu çelişkiyi kanıtlamaktadır. Aşağıda sıralanan (1), (2), (3) ve (4) numaralı cümleler, *bir*'in bu gelişimini tanımlamaktadır:

(1) Ayten, memurluktan emekli babası, annesi ve *biri* liseye, öbürü ortaokula devam eden iki erkek kardeşiyle aynı evde kalıyordu. EIKDA, s. 104 (*iki erkek kardeşten biri(si)*, belki *Ahmet*)

(2) Kimi:

-Ayol sen onların içyüzünü bana sor. Sanki kadının kocasına aldıracağı mı var; *biri* gece geziyorsa, öteki de gündüz geziyor- diyecekti. ÇABAG, s. 101 (*eşlerden biri(si)* = *koca*)

(3) Duvarlarda badana namına bir şey kalmamış, sanki *biri* kazımış hepsini, büyük çeşitli renkli lekeler garip garip sırtmakta. EIKDA, s. 54 (*herhangi biri(si)*)

(4) Demincek de kapının önünde *birisiyle* konuşurken bir ara başını çevirip bir tuhaf bakmıştı kendisine.. ÇABAG, s. 27 (*herhangi biri(si)*)

Türkçede *bir*, bu ilginç kullanımlarıyla, biçimbilgisel, sözdizimsel ve anlambilgisel olarak hakkında çok söz götürür bir sözcük olma özelliğini taşır. *Bir* sözcüğünün (3) ve (4) numaralı cümlelerde görüldüğü üzere, bazı kullanımlarıyla belgisiz zamir olarak değerlendirilmesini bir kenara bıraktığımızda, Türkiye'deki dil araştırmalarında ve dilbilgisi kaynaklarında, sayı sözcüklerinin ilk özelliğine yani *belirli* olması özelliğine dayanarak bu sözcüklerin genel olarak iki sınıfta ele alındığı görülmektedir: sayı adı ve sayı sıfatı. Oysa belirtildiği gibi, Türkiye Türkçesinde, sayı sözcükleri sayı kavramlarının göstergesi olmadıklarında veya varlığın, nesnenin salt adedini belirtmek için kullanılmadıklarında *gönderme*, *gizleme*, *yerini tutma*, *yerine geçme* gibi başka işlevlerle de karşımıza çıkmaktadır. Bu işlevler daha çok zamir sözcük sınıfının ayırt edici özellikleridir. Bu da bir sayı sözcüğünün, sözcük sınıfları bakımından sayı adı ve sayı sıfatı olmak dışında sayı zamiri olarak da kullanılabilmesini göstermektedir. Esasında, G. Karaağaç'ın şu ifadesi sayı adlarının ad ve sıfat sınıfları dışında da değerlendirilebileceğinin ipuçlarını vermektedir: "Sayılar, ad ve zamirin sayısına işaret eden ve aslen adlar ve zamirlerle ilgili olan bir dil bilgisi konusudur." (2013, s. 644). T. Akaslan ise genel dilbilim ve dilbilgisi kaynaklarından farklı bir tutumla, açıkça *bir* türü birimlerin iyelik eki alarak belirtme zamirine dönüştüklerini belirtmektedir (2001, s. 36). Zamirlik kullanımlarda *bir* sözcüğü ek yığılması örneği olarak genellikle iki iyelik ekini üst üste (< *bir+i+sı*) almaktadır. Bu da iyelik ekinin, kişi paradigmasında hangi üyeye gönderme yapıldığının belirtilmesindeki işlevsel üstünlüğünü kanıtlamaktadır.

Sayı adlarındaki gönderme işlevlerini görebilmek için, öncelikle gönderme konusunun çok geniş bir konu olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Çünkü gönderme konusu, salt dilbilgisel değildir: Dilsel göndermeler gibi dildışı göndermeler de vardır. Ancak dildışı gibi görünen bu göndermeler de, aslında dilbilgisel görünümle mümkün olmaktadır. Buna göre, dilsel göndermeler, bilgi birimlerine uzak-yakın, doğrudan-dolaylı ve bilgisel-olgusal düzeyde yapılabilir (Yüceol Özezen: 2013, s. 772). Ancak hemen belirtmelidir ki, Türkiye Türkçesine yönelik dilbilgisi çalışmalarında gönderme konusu daha dar bir çerçevede ele alınmış, buna bağlı olarak da zamir konusu salt sözcüksel bir düzeyle sınırlanmıştır. Oysa, *geçen gün* (örneğin *05 Haziran 2015, Cuma*), *iki gün önce* (örneğin, *19 Mayıs 2015, Salı*), *iki arkadaşım* (*ben Fatma'nın Mehmet ve Ali adlı iki arkadaşı*), *en sevdiğim yemek* (*ben Hüseyin'in en çok sevdiğim dolma adlı yemek*) gibi örneklerin de gönderme içerdiğinde şüphe yoktur. Ayrıca *görüşüm* yüklemine, sırasıyla -ş- işteşlik eki ve -m kişi ekinin bize *bir kişinin en az bir başka kişiyi gördüğü* bilgisini aktardığı, böylelikle gönderme araçlarının çok çeşitli olabileceği de kabul edilecektir. Ancak, belirtildiği gibi Türkiye Türkçesinde gönderme konusu daha çok sözcüksel düzeyde ele alınmıştır. Temel bazı kaynaklarda zamirlerle ilgili değerlendirmeler şöyledir:

şahıs zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, belirsizlik zamirleri, bağlama zamiri (Ergin: 1988, s. 251-266),

kişi zamirleri, gösterme zamirleri, iyelik zamirleri, dönüşlü zamirler, soru zamirleri, belirsiz zamirler, ilinti zamirleri (Banguoğlu: 1995, s. 357),

kişi adları, im adları, belgisiz adılar, soru adları, ilgi ve iyelik adları (Gencan: 2001, s. 282-299),

kişi adları, gösterme adları, belgisiz adılar, soru adları (Atabay vd.: 2003, s. 102), şahıs zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, aitlik zamirleri, belirsizlik zamirleri, soru zamirleri, bağlama zamiri (Korkmaz: 2003, s. 405-450),

kişi adları, kendi adlı (dönüşlülük adlı), işaret adları, soru adları, belgisiz adılar, ek halindeki adılar (iyelik adları, ilgi adları) (Demir: 2004, s. 316-332),

kişi / şahıs zamirleri, işaret / gösterme zamirleri, belirsizlik zamirleri, soru zamirleri (Eker: 2006, s. 397-399),

kişi zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, belirsizlik zamirleri, soru zamirleri (Karaağaç: 2013, s. 882).

Görüldüğü gibi, en eski çalışmalardan en yeni çalışmalara zamirlerin sınıflandırılmasında genel olarak bir değişiklik olmamış, birbirinin benzeri yaklaşımlar süregelmiştir. Ancak zamirler konusunu farklı bir bakış açısıyla ele alan çalışma olarak J. Kornfilt'in çalışması dikkat çekicidir. Kornfilt, zamirler konusunu öncelikle sözdizimsel ve metindilbilimsel bir konu gibi görerek "Anaphora (Yinelem)" başlığıyla ve sonrasında da biçimbilgisel bir konu gibi görerek "Pronouns (Zamirler)" başlığıyla ele almıştır. Biçimbilgisinin bir konusu gibi ele aldığı zamirlerin betimlenmesi genel dilbilgisi kaynaklarından çok da farklı değildir:

kişi zamirleri, dönüşlü zamirler, işteşlik zamirleri (birbirimiz, birbirinize vb.), iyelik zamirleri (odadaki, benimki vb.), işaret zamirleri, soru zamirleri ve diğer soru sözcükleri, ilgi zamirleri ve diğer ilgi sözcükleri (1997, s. 281-323) (Araştırmacının, *benimki* vb. örnekleri iyelik zamiri gibi değerlendirmiş olması, *+im* tamlayan durum ekini iyelik eki gibi görmesi anlamına gelmemelidir. Araştırmacı burada *benimki* = *bana ait olan, benim sahip olduğum* ilişkisi kurmuştur.).

Ancak J. Kornfilt'in, gönderme-zamir ilişkisini göstermesi bakımından "Anaphora (Yinelem)" konusunu ele alış dikkate değerdir (s. 128-138). Kornfilt bu bölümde "Başka Yollar" alt başlığında, *adam*, *herif*, *kadın*, *kız* ve *çocuk* gibi sözcüklerin de yinelem işlevli olarak kullanılabilmesini belirtmektedir. Örneğin *Hasan'dan mektup bekliyorum ama adam bir türlü yazmıyor*. cümlesinde yer alan *adam* sözcüğü *Hasan'a* gönderme yapmaktadır ve *Hasan'ın* yinelemi durumundadır (s. 131). Böylece, sözcük sınıfı ve işlevi değişen herhangi bir adın zamir olarak adlandırılabilmesi mümkün görünmektedir.

Görüldüğü gibi, zamir konusu salt sözcüksel düzeyde ele alınsa bile, dilbilgisindeki bulgular bütün kullanımları betimlemekten uzaktır. Böylelikle, dar anlamda gönderme (dilbilgisel gönderme, diliçi gönderme) konusu bile sorunlu bir konu olmaktan kurtulamamakta, zamir konusunun çok sınırlı bir çerçevede ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda, sayı adları da gönderme işlevli olarak kullanıldıklarında artık ad sözcük sınıfından çıkmaktadır. A. N. Kononov, sözcük sınıflarının belirlenmesinin biçimbilgisel, anlambilgisel ve sözdizimsel ölçütlerden tamamının veya herhangi birisinin göz önünde bulundurulmasıyla yapılabileceğini, sözcük sınıflarının belirlenip sınırlandırılmasına pek de uygun olmayan Türk dilinde bu üç ölçütün mutlaka değerlendirmeye alınması gerektiğini belirtmektedir (1956, s. 95). Sözcük sınıflarının tespitinde kullanılan üç ölçütten en azından birisi, Türkiye Türkçesindeki sayı adlarının bir bölümünün sayı zamiri olarak ele alınması gerektiğini kanıtlamaktadır: Böylece sayı adlarının bir bölümü, anlambilgisel ve biçimbilgisel olmasa da sözdizimsel olarak ad olmaktan çıkarak zamir sınıfına geçmiştir.

Türkiye Türkçesinde sayı adlarının *zamirlik* kullanımlarında, dört tür yapılanma dikkati çekmektedir. Bu yapılanmalar, çeşitli söz öbeklerinin aşamalı olarak eksiltilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Böylece dildışı gibi görünen, gerçek dünyayla ilişkili göndermeler, diliçi göndermelere dönmekte, sayı adları veya sayı sıfatları sözcüksel düzeyde zamirlere dönüşmektedir:

I- *isim + 3. tekil kişi iyelik eki almış bir sayı adı > 3. tekil kişi iyelik eki almış bir sayı adı*

a) +DAn *biri(si)* vb. öbeklenmelerden: *adamlardan biri(si) > biri(si) = Ahmet* (veya belki *Ahmet*)

b) +(n)ⁿ *biri(si)* vb. öbeklenmelerden: *arkadaşlarının ikisi > ikisi = Ahmet ve Ali*

L. Karahan, birbirinin alternatifi gibi görünen +DAn *biri(si)* ve +(n)ⁿ *biri(si)* öbeklerinden ilkinin sıfat tamlaması, ikincisinin isim tamlaması olduğunu, bunların tam olarak birbirlerinin alternatifi olmadığını ancak her ikisinde de *bütün-parça* ilişkisi bulunduğunu belirtmektedir (2012). +DAn *biri(si)* ve +(n)ⁿ *biri(si)* öbeklerinin eksiltilmesinden sonra geriye kalan sayı sözcükleri, doğrudan bir ada değil, eksiltilmiş olan *adamlar*'a veya *arkadaşlar*'a yani *bütün*'e gönderme yapmaktadır; bu göndermenin dilbilgisel izi, sayı adlarında yer alan iyelik ekidir. *Adamlar* veya *arkadaşlar* burada belirsizlik içerir. Bu belirsizlik *bir* sayı zamirinde genel bir duruma dönüşür. Buradaki asıl gönderme, *adamlar* ve *arkadaşlar* üzerinden daha uzak adlara (*Ahmet'e*, *Ali'ye* vb.) yapılmış olmaktadır. Bu tür sayı zamirlerinde en az iki aşamalı bir artgönderim söz konusudur. Aşağıdaki (5), (6), (7) ve (8) numaralı cümleler bu türden kullanımları tanıklamaktadır:

(5) Babam, yanıma *sekreterlerinden birini*, Özcan Bey'i takmayı münasip gördüyse de itiraz ettim, razı oldu. EIKDA, s. 72 (*sekreterlerden biri(si) / sekreterlerin biri(si) = Özcan Bey*)

(6) *Adamın biri*: "Bağırma bir kurşun sıkılmak isterdim." diye sızlanırken: "Ulan sıkıyorsa, sık bakalım." diye bağırma istiyorum ona, hangi hasta duygunun tercümanı olduğunu sanıyor acaba!.. EIKDA, s. 226 (*adamın biri(si) = biri(si) = belki Mehmet*)

(7) Bir mübaşir girdi içeri. Savcı:

-Evladım bize *iki kahve* söyle -dedi. Adama dönüp sordu: Siz nasıl içiyorsunuz?

-Az şekerli rica edeyim.

Tekrar mübaşire:

-*İkisi* de az şekerli olsun -dedi. ÇABAG, s. 178 (*iki kahve = kahvelerden ikisi / kahvelerin ikisi = ikisi*)

(8) Şu hâlimi geçirecek *bir ilaç* olsa, dolapta *aspirin* ve *B vitamini* buldum, *ikisini* de aldım. EIKDA, s. 237 (*ilaçlardan biri(si) / ilaçların biri(si): aspirin; ilaçlardan biri(si) / ilaçların biri(si): B vitamini; ilaçlardan ikisi / ilaçların ikisi: aspirin ve B vitamini = ikisi*).

Burada dikkati çeken bir başka nokta *sekreterlerden biri(si)* ifadesinin potansiyel bir alternatifinin *sekreterlerden bir sekreter*; *ilaçlardan ikisi* ifadesinin potansiyel bir alternatifinin de *ilaçlardan iki ilaç* olmasıdır:

sekreterlerden bir sekreter > sekreterlerden biri(si) = Özcan Bey

ilaçlardan iki ilaç > ilaçlardan ikisi = aspirin ve B vitamini.

Bu alternatif durum en çok *gün* sözcüğüyle oluşturulmuş gönderim içerikli öbeklerde görülmektedir:

günlerden bir gün > günlerden biri / günün biri = 03 Eylül 2014 / Çarşamba

Ancak *gün* sözcüğüyle kurulmuş öbeklerde *bir*'in sayı zamiri olarak kullanılmadığı dikkat çekmektedir:

günlerden bir gün / günlerden biri / günlerin biri = bir gün = ? biri

Öte yandan *bir* sayı adıyla ilgili durum yine de görüldüğünden daha karmaşıktır. Örneğin, gönderim yapılan kavram, varlık, nesne veya insana göre farklı sözdizimsel yapılanmalar ortaya çıkmaktadır; bazı nesnel gerçeklikler +DAn *biri(si)* ve +(n)ⁿ *biri(si)* öbeklerinde *biri* sözcüğüyle belirlenebilirken, bazı nesnel gerçeklikler yalnızca *birisi* sözcüğüyle belirlenmektedir; *biri* veya *birisi* sözcükleri farklı anlam ilişkileri yaratmaktadır, bazı öbeklenmelerde *bütün* yalnız çoğul bir sözcükle ifade edilmektedir, bazı öbeklenmelerde ise tekil sözcük çoğul anlam vermektedir vb.:

köpeklerden bir köpek / köpeklerden biri(si) / köpeklerin biri(si) / bir köpek (hayvana gönderme); *köpeğin biri(si)* (insana veya hayvana gönderme)

elmalardan bir elma / elmalardan biri(si) / elmaların biri(si) / = bir elma; ? elmanın biri(si)

adamlardan bir adam / adamlardan biri(si) / adamların biri(si) = bir adam

günlerden bir gün / günlerden biri / günlerin biri / günün biri = bir gün

zamlardan bir zaman / ? zamanlardan biri / ? zamanların biri / zamanın biri = bir zaman

yıllardan bir yıl / ? yıllardan biri / ? yılların biri / yılın biri = bir yıl

biri(si) (belirsizlik zamiri olarak yalnızca insana gönderme)

Buna göre, içerisinde *bir* sayı sözcüğü bulunan ve çeşitli dönüşümlere maruz kalan bazı öbekler bütün varlıklar bağlamında *biri* veya *birisi* biçiminde *sayı zamirine* dönüşerek eksilebilmektedir. Ancak yalnızca canlı-insan sınıfından bir varlığa gönderim söz konusu olduğunda dilbilgisel düzleme ya *sayı zamiri* veya *belgisiz zamir* olarak çıkmaktadır; iyelik eki almış diğer sayı adları (*ikisi, üçü, dördü, beşi, altısı* vb.) ise yalnızca *sayı zamiri* olarak betimlenebilir. Ancak burada da dikkati çeken nokta, öbeklerin eksiltmediği durumlarda sayı sözcüğünün hangi nesne, kişi veya duruma gönderim yaptığının çoğu kez cümle, bazen mikro bazen da makro metin sınırları içinde tespit edilebilmesidir. Aşağıda sıralanan (9) ve (10) numaralı cümleler bu durumu tanımlamaktadır:

(9) Bir gece yersiz yurtsuz dolaşırken yasak bir bölgeye girmiş, *nöbetçilerin birinden* bir sigara istemişti. ÇABAG, s. 51 (*nöbetçilerin biri(si) / nöbetçilerden biri(si) = bir nöbetçi = biri(si)*).

(10) Kendimi tutup, önce telefon ettim; Selman Bey yokmuş, *idarecilerin biri ile* konuştum. EIKDA, s. 108 (*idarecilerin biri(si) / idarecilerden biri(si) = bir idareci = biri(si)*)

Bu durumda herhangi bir sayı sözcüğünü içeren bütün söz öbekleri birtakım göndermeler içerse de sayı adlarının *zamirlik* işlevlerinin sayı zamiri olarak betimlenmesine, eksiltilmiş bu son biçimler olan *biri(si), ikisi, üçü, dördü, beşi, altısı* vb. sözcüklerden başlanmalıdır. Aşağıda verilen (11), (12) ve (13) numaralı cümleler, Türkiye Türkçesinde sayı zamiri olarak betimlenmesi gereken bu eksiltilmiş son biçimleri tanımlamaktadır:

(11) Böylece bu dört kişi evimin müdavimleri oldular. Kimi zaman sessiz sedasız girip çıktılar, kimi zaman patırtı kopardılar. Patırtılar, genellikle hafta sonları, kalabalık olduğumuz vakitler çıkıyordu. *Dördü* de bana ve evime sahip çıkar, üzerimde hak iddia ederlerdi. EIKDA, s. 104 (*evimin müdavimleri olanların dördü = evimin müdavimleri olanlardan dördü = dördü = makro metne (romana) göre Selin, Erdal, Ayten ve Bozok*)

(12) Selma'dan yine mektup aldım. Âyet mealleri yazmış. Hepsiyle bana güç aşılama istiyor. Kitabı tamamlamamı bekliyor.. O ve babam bekliyorlar diye büsbütün tedirginleşiyorum. “*İkisini* de aldattım.” diyorum, suça bulanıyorum, onlara anlattıklarımın sorumluluğunu duyuyorum ve *ikisine* karşı da mahcup düşünüyorum.. EIKDA, s. 285 (*kitabı tamamlamamı bekleyenlerin ikisi = kitabı tamamlamamı bekleyenlerden ikisi = ikisi = Selma ve babam*)

(13) Mahkeme günlerinde eline kelepçeyi vuruyor bir pikaba bindiriyorlardı. Pikabın içinde karşılıklı iki sıra vardı. O ta dibe oturuyordu. Üç süngülü er de, *ikisi* süngüsünü çatmış, *biri* kendisine doğru kaykık tutmuş olarak, pikabın iniş yönündeki uçlara oturuyorlardı. ÇABAG, s. 84 (*süngülü erlerden ikisi = süngülü erlerin ikisi = ikisi*, belki *Ahmet ve Mehmet*; *süngülü erlerden biri(si) = süngülü erlerin biri(si) = biri(si)*, belki *Ali*)

II- *sıra sayı sıfatı + isim > sıra sayı adı*

- a) *sıra sayı adı +3. tekil kişi iyelik eki* (örneğin *üçüncü kişi > üçüncüsü* gibi)
b) *sıra sayı adı* (örneğin *ikinci yemek > ikinci* gibi)

Bu tür kullanımlarda göndermeyi sağlayan biçimbirim yine 3. tekil kişi iyelik ekidir. Ancak son aşamada bu dilbilgisel iz de tamamen ortadan kalkmakta ve *üçüncü*, *beşinci* gibi sıra sayı sıfatları tam anlamıyla zamire dönüşmektedir. Başka bir deyişle, *üçüncü* ifadesinde bir sıra sayı sıfatı artık herhangi bir görevsel biçimbirime gereksinim duymaksızın doğrudan doğruya zamir sınıfına geçmiş olmaktadır. Aşağıdaki (14), (15), (16) ve (17) numaralı cümleler bu durumu tanımlamaktadır:

(14) Odada iki kişi oturunca, *üçüncüsü* ayakta kalırdı. EIKDA, s.109

(15) Kadı delikanlıya sormuş, “Bu senin anan mı?” diye. Genç adam “Hayır” deyince bir araba odun yemiş. İkinci soruşta sonuç yine aynı, bir araba kötek daha... *Üçüncüsünde* artık, “Evet, bu kadın benim anamdır.” deyince kadı, “Al ananı sırtına, eve götür iyi muamele et.” demiş. ABBYS, s. 82

(16) Beğendi üstü döner çoktan bitmişti. Garson *ikinci*yi getiriyordu. ÇABAG, s.

157

(17) Erkek kadından birinci öpücüğü, hırsızlama alır. *İkinci*yi rica eder, *üçüncüyü* ister. *Dördüncüyü* alır, *beşinci*yi kabul eder. Sonra da bütün olan biteni sabırla karşılar. ABBYS, s. 134

(18) (...) can sıkıntısını, önce ikiye ayırmamız gerekecektir. *Birincisi*, başkalarının bizim canımızı sıkmasıdır, *ikincisi* ise yalnız kaldığımız zaman, canımızın sıkılmasıdır. Önce *birinci*ye örnek vereyim. O gün kar başlamış, yapı yerlerinde işler yürümemiştir. Projeler, karar beklediğinden takılmıştır. Vicdansız olduğuna inandığımız birisiyle de iyice takışmışsınızdır. Akşam eve geç ve sinirli dönmüşsünüzdür. Kapıdan girer girmez, telefon çalmıştır ve adını zor hatırladığınız birisi, telefonda yirmi dakika kadar masal anlattıktan sonra, baklayı ağzından çıkarır. Sizden, kendiniz için bile yapmadığınız bir işi, kendisi için istemektedir. Gelelim *ikinci*ye... (...) ABBYS, s. 163

III- *sayı adı + 1. veya 2. çoğul kişi iyelik eki*

Bu yapılanma yalnız çoğul 1. ve 2. kişiler için geçerlidir; 1. ve 2. tekil kişi için böyle bir kullanım da dilbilgisel olamaz: ? *birim*, ? *ikim*, ? *üçün*, ? *beşin*. Bu yapılanmada göndermenin dilbilgisel izi olan iyelik eki eksiltmeden kullanılmaktadır. Çünkü 1. ve 2.

kişi için çoğul iyelik ekinin eksiltilmesi, gönderme ilişkisinin kopması anlamına gelmektedir. (19) numaralı cümle bu kullanımı tanımlamaktadır:

- (19) -Gidecek miyiz bu akşam yemeğe?
 -Gideceğiz, gideceğiz..
 -Canım da hiç istemiyor.
 -Yok ziyarı, *ikimiz* de açılırız. ÇABAG, s. 222 (*sen* ve *ben* = makro metne (romana) göre isimsiz kahramanlar olan *kadın* ve *adam*)

IV- *sayı sıfatı + ad > sayı adı*

Bir sayı adı, salt sayıyı verdiğinde ve herhangi bir gönderim içermediğinde sayı zamiri olamaz: “*Sekizden* sonra gelen sayı *dokuzdur*.” gibi. Ancak bir sayı adı artgönderim veya öngönderim içerdiği durumlarda zamir sınıfına geçmektedir. Aşağıda sıralanan (20) numaralı cümle sayı zamiriyle sağlanan artgönderimi, (21) ve (22) numaralı cümleler ise sayı zamirleriyle sağlanan öngönderimi tanımlamaktadır:

- (20) -Kaç gündür para vermiyorsun herhalde *üç yüzü* geçti. ÇABAG, s. 166 (*üç yüz birim* (örneğin *lira*) = *üç yüz*)

- (21) Kocaların işlediği suçların, kanunlarımızda kaçta ayrıldığını, nasıl anlatıldığını bilmem. Ama bana göre *üç* ayrılır: 1- *Domuzluk*, 2- *Hıznarlık*, 3- *Yarınlılık*... ABBYS, s. 106 (*üç [şık]* = *üç*; 1. *[şık]* = 1, 2. *[şık]* = 2, 3. *[şık]* = 3)

- (22) İçilecek miktar konusunda birtakım akıllar verilir, yakıştırmalar yapılır ya hani! Bir gün meyhanede yine yakıştırmıyorlarmış: “*Bir: Kâr. İki: Karar. Üç: Sarar. Dört: Zarar*.” ABBYS, s. 74 (*birinci [aşama]* = *bir*, *ikinci [aşama]* = *iki*, *üçüncü [aşama]* = *üç*, *dördüncü [aşama]* = *dört*)

Türkçede “*İki kişi geldi: Bir Ahmet, bir Mehmet*.” benzeri cümlelerde de *bir* sayı sözcüğü sıradan bir sayı adı olmadığı gibi, sıradan bir sıfat da değildir. Ancak bu *bir*’lerin gönderme işlevi tartışmasızken, sözcük sınıflarının belirlenmesi o kadar kolay olmamaktadır.

Bu dört yapılanmaya bakınca Türkiye Türkçesi dilbilgisi kaynaklarında *kaçı*, *kaçıncı*, *kaçıncısı* ve *hangisi* sözcüklerinin neden soru zamiri olarak değerlendirildiği de açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Çünkü bu sözcüklerin yanıtları herhangi bir kişi, nesne veya durumu örtmeye yarayan sayı zamirleridir. Böyle bir betimleme, *Kim geldi?* / *O geldi = Ali geldi.* gibi bir cümlede *kim*’in soru zamiri olarak değerlendirilmesiyle de paralellik gösterecektir. (23) ve (24) numaralı cümleler bu durumu tanımlamaktadır:

- (23) -Sen suçlu değilsin ki?
 -Ya kim suçlu? Ben suçlu değilsem onlar suçlu, onlar suçlu değilse ben suçluyum, *hangisi?* ÇABAG, s. 55 (*Hangisi* [doğru]? / *Birincisi* (veya *İkincisi*) [doğru]. = *Birinci görüş* (veya *İkinci görüş*) [doğru].)

- (24) Aksırık gibi zamanı ve şiddeti belli olmayan demokrasilerimizin, kimbilir *kaçıncısını* yaşamaktayız. ABBYS, s. 78 (*Kaçıncısını* yaşamaktayız? / belki *Üçüncüsünü* (veya *Dördüncüsünü*) yaşamaktayız.)

Türkiye Türkçesinde sayı zamirlerinin sözdizimsel özellikleri, oldukça hareketli bir görünüm sergilemektedir. Bilindiği gibi zamirler isim soylu sözcüklerdir ve kişi zamirlerinin iyelik çekimine girmemesi dışında isim gibi davranırlar, sözdizimine isim gibi katılırlar. Gönderme içermeleri, zamirlerin ya da zamir gibi kullanılan sözlerin dilbilgisel görünümünde bir değişiklik yaratmaz. Çünkü gönderme işlevi, gerçek dünya-

konuşucu-alıcı arasındaki edimbilimsel bir süreçtir. Bu özellik sayı zamirleri için de geçerlidir. E. Yılmaz, sözcükleri tür ve sınıflara göre ayırmakta, *sınıflı biçim* esasına dayanarak bir üst-kavram gibi görmekte, *tür*'ü ise *işlev* ve *değer* esaslarına dayanarak bir alt-kavram olarak değerlendirmektedir (2004, s. 27). Bu tasnife göre, her zamir sınıf olarak zaten bir isimdir. Başka bir deyişle, hangi tasnif esaslı söz konusu olursa olsun, *zamir* olarak betimlenen sözcükler gönderme işlevine sahip bulunsalar da sözdizimindeki görünüşleri herhangi bir isimden çok farklı değildir: isim tamlamasının tamlayanı veya tamlananı olabilirler, başka herhangi türden bir öbeğin değişkeni olabilirler, durum çekimine girebilirler vb. Buna göre, Türkçede sayı adlarıyla kurulmuş ve bu bakımdan çeşitli göndermeler içeren daha pek çok öbek türü vardır ve Türkçede bu gönderme sistematığının de tespit edilip betimlenmesi gerekmektedir. (25)-(44) numaralı cümleler bu öbek türlerini tanımlamaktadır:

- (25) *Birimizden biri*, bir şişe yahut yüz gram pastırma alıp gelmeği akıl etti mi, yooool Mevsim zengin olduğu için, bizi yedirip içirmeğe mecbur tuttuk. EIKDA, s. 83
- (26) Benim evimde *bol bol konuşan, dehşet fikirler saçan, şunu bunu sol fikirden sapmakla suçlayan, yani bizim gruba dâhil olanlardan hiç biri* militan değildi; (...) EIKDA, s. 87
- (27) Böyle alaycı, kinli ve öfkeliydik., sevgi yoktu, bu açık. Hattâ, *birbirimizi* bile sevmiyorduk. Kendimi yokluyorum; Erdal'a belki Selin'e, hatta Sırrı'ya karşı sıcak içim, diğerlerine karşı duygum, merhamet mi desem?.. EIKDA, s. 87
- (28) Bütün bizimkiler Selma'ya faşist diyorlar ve yazdıklarım okumaya bile tenezzül etmiyorlardı. Herhalde *kafasızın biriydi!*.. EIKDA, s. 88
- (29) Aslında *Orçun'dan başka biri* söyleseydi bana, güler, geçerdim. EIKDA, s. 129
- (30) *Hiç birini*, hiç bir şekilde ciddiye almamışım ki, şimdi çoğunun isimlerini, yüzlerini bile hatırlamıyorum. EIKDA, s. 131
- (31) *Birbirimizde, birbirimizi* tanımak, insana ulaşmak falan gibi sözler, benim için gerçek üstü bir şiir dizesi olabilir ancak. Sen Mevsim'sin, ben Orçun, ne demekmiş birbirimizde... hayır, anlamıyorum. EIKDA, s. 143
- (32) "Yakışmış, fena değil, şaşırtıcı, garip, değişik bir Mevsim.." böyle bir çok lâf, *herbirine* ayrı seviniyorum, parmaklarımı dolaştırıyorum başımda, kısacık saçlarım bana neşe ve hürriyet duygusu veriyor. EIKDA, s. 176
- (33) Yaşamak yahut yazmak, Mehmet'e kadar *ikisi arasında* hiç ayırım yapmamıştım. EIKDA, s. 15
- (34) Dev bir tank mı, yoksa yeni bir nükleer silâh mı? *İkisi birden* olmalı! EIKDA, s. 19
- (35) En önemlisi hayır ve şer Allah'tandı. O halde hayır ve şer'e, *her ikisine* de, sınırsız bir teslimiyet içinde, "Eyvallah" dememiz gerekiyordu. EIKDA, s. 45
- (36) Sonra Orçun, uzun uzun aşkda mânâ ve madde ayrılığı olmadığını, *ikisinin beraber* yürüdüğünü anlattı. EIKDA, s. 151
- (37) *Bu ikisinin durumuna* pek çok üzülüyordum. EIKDA, s. 201
- (38) Yıllar önce, onun Devlet tarafından, galiba Almanya'daki yoksa Belçika mı, *ikisinden biri* işte, oradaki işçilerimize din görevlisi olarak gönderildiğini bir gazetede okumuştum, (...) EIKDA, s. 314
- (39) *Odadaki beş hanımın beşi* de şaşkındı, (...) EIKDA, s. 232

(40) Onlar gittikten sonra düşündüm; o geceki olaya ve aleyhimde bunca konuşulmasına rağmen işte *şu altısı* gelmişlerdi. Demek seviyorlar beni! EIKDA, s. 100

(41) Altı kişilik hücre azmanı oda. Sonra onun yanında on dört kişilik miniskül koğuş. *Her ikisinin de kapıları* sırayla yemek yedikleri dört masalı bir sahanlığa açılırdı. ÇABAG, s. 47

(42) At kılına da para vermezdik. Kaynağımız, mahalleden geçen araba, ya da satıcı atlarının kuyruklarıydı. Sahiplerine çaktırmadan üçer-beşer kıl çekiverirdik. Canı yanan at da çiftiyi basar, kişnerdi. Oltayı üretmek de, neredeyse kilim örmek kadar emek isteyen yoğun bir işti. Önce *üçer tek*, sonra *üçer üçlü* burulur, iki-üç karışık parça birbirine özel düğümlerle bağlanırdı. ABBYS, s. 70

(43) Öyle bir zat tanıdım ki, ömrümde yalnız iki kez görüştüm, iki akşam yemeğinde beraber oldum. *Biri* 50 yıl, *öbürü* 15 yıl kadar önceydi. ABBYS, s. 81

(44) Hiçbirimiz moloz taş duvar işlememiştik. *Ustaların ikisi* marangoz, *birisi* demirciydi. *Hamdi kalfa ile ikimiz* de, yalnız uzaktan akıl vermeyi biliyorduk. Kendimiz duvar yapmamıştık. ABBYS, s. 115

Bu bağlamda aslında sayı adlarının asıl sayı sıfatı oldukları durumda da birtakım göndermelere sahip olduğunu vurgulamak gerekir:

iki gün önce = *çarşamba ve salıdan önce* = 01 Eylül 2014 / pazartesi

beş adam = *Ali, Ahmet, Mehmet, Hasan, Hüseyin*

üç beş kişi = *Ali, Ahmet, Mehmet ve belki Hasan, Hüseyin* gibi.

Z. Korkmaz, *ilk* ve *son* sözcüklerinin, açık sayı belirtmemekle birlikte asıl sayı sıfatları arasına sokulabileceğini söylemektedir (2003, s. 390). Böylelikle *ilk* ve *son* sözcükleriyle kurulan kimi sıfat tamlamalarında da benzer bir gönderim ortaya çıkmaktadır: *ilk gün*, *son yıllar* gibi. “Birinci” anlamıyla *ilk* ve “sonuncu” anlamıyla *son* sözcüklerinin iyelikli kullanımlarında ise sözcükler sayı zamiri gibi işlev görmektedir. (45) numaralı cümle bu kullanıma tanıktır:

(45) Her zamanki gibi savunmaya geçmedi, omuzlarını silkti, itiraf etti:

-Evlenmek bir hadise, zor ve zorlu bir hadise! *Dört nikâh*, yaa öyle kızcağızım, korkmadığım fazla cesur olduğum için mi? Belki tam aksi, çok korktuğumdan, üzerine üzerine gittim! Biliyor musun daha annenle evlenirken, *ilkinde*, ona teklif etmeden önce medeni kanunun boşanma maddesini iyice tetkik etmiştim, ezberlemiştim. EIKDA, s. 8

Benzer bir biçimde *yarım*, *çeyrek* gibi sözcükler de sayı sıfatı veya sayı zamiri olarak kullanılabilir.

T. Banguoğlu, *ben*, *sen*, *o* vb. kişi zamirlerini *birinci kişi*, *ikinci kişi*, *üçüncü kişi* adlarıyla andığımızı belirtmektedir (Banguoğlu: 1995, 357). Bu en azından dilbilgisel betimlemelerde böyledir. Böylelikle, aslında kişi zamirleri, *altıncı kişi* gibi bir sıfat tamlamasındaki göndermeyle aynı göndermeye sahiptir ve kişi zamirleri de derin yapıda bu tür bir sıra sayı sıfatı niteliğini barındırmaktadır.

A. Rəximova, Türkiye Türkçesi dilbilgisini betimlediği *Terek Grammatikası* adlı çalışmasında sayı (sayı sıfatı) (“san”) kavramını kategorik görerek sözcük sınıflarından biri gibi ele almıştır. Sözü geçen çalışmada “kelime (sözcük) türleri” başlığında sırasıyla “asıl kelime bölükleri” olarak isim (ad) (“isem”), zamir (adıl) (“almasıq”), sıfat (önad) (“sıfat”), sayı (sayı sıfatı) (“san”), zarf (belirteç) (“rəweş”), fiil (eylem) (“fiğel”) ele alınmış, “yardımcı

kelime bölükleri” olarak da ilgeç (son çekim edatı) (“baylek”), edat (“kisakçə”), bağlaç (“terkəgeç”), ünlem (“ımlıq”) ve yansıma (“ıyərtem”) üzerinde durulmuştur (2002, s. 30 ve sonrası). E. Yılmaz da batı anlayışında sayı ve yansımaların ayrı birer sözcük türü olarak kabul edildiğini, ancak Türkiye’deki klasik anlayışta sayıların belirtme sıfatları, yansımaların da ünlemlerin içinde ele alındığını belirtmektedir (2004, s. 28). Sayı kavramının farklı bir kategori gibi ele alındığı bu yaklaşımlar, bu kavramın salt herhangi bir sözcük türünün alt türü gibi ele alınmaması gerektiği konusunu desteklemektedir.

Öte yandan şu nokta da ilgiye değerdir: Tarihsel veya çağdaş Türk dilleri ve lehçelerinde kullanılan kimi miktar zarfları (Türkiye Türkçesindeki *onca, bunca, şunca, o kadar, bu kadar, o denli* vb.) ve belgisiz zamirler (Türkiye Türkçesindeki *biri, hepsi, bazısı, bazıları* vb.) de *gizleme* ve *örtük olarak ifade etme* özellikleriyle sayı zamiri olarak adlandırılmayı hak etmektedirler. Ancak bu tür kullanımlarda, *belirsizleştirme* işlevi, *gizleme ve örtme* işlevinden daha güçlü olduğu için sözcüklerin belgisiz zamirler olarak değer görmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Buraya kadarki belirlemeler sayı adlarının yalnız sesçil (fonetik) göstergelerinde değil simgesel (sembolik) gösterimleri için de geçerlidir. Çünkü “(...)” nesnelere sayılarını bir sembole göstermek bir bakıma kısaltma işleminden başka bir şey değildir.” (2012, s. 4). Başka bir deyişle, *ikisi, ikinci* veya *ikincisi* ne kadar dilbilgisel ise, *2’si, 2.* veya *2.si* de aynı oranda dilbilgiseldir ve dolayısıyla da *sayı zamiri* olarak değerlendirilmelidir.

Şüphesiz yukarıda sıralanan dört yapılanmadan herhangi birindeki bütün sayı adlarının sayı zamiri olarak kullanılma potansiyelleri vardır. Ancak sözlükbilim açısından, sayı adları gibi sayı zamirlerini betimlerken de ilk 10 sayıda sınırlı olmak daha pratiktir. Dilbilgisel betimlemeleri güçleştirmemek adına bu bir zorunluluktur. Ayrıca zaten 10’dan sonraki sayı adlarının veya sıra sayı adlarının göndermesini takip etmek dinleyici (yazılı metinlerde okuyucu) için güçleşmektedir. Yazılı eserlerde *bir, iki* ve *üç*’le ilgili bolca tanık bulunabiliyorken, diğer sayı adlarının gönderme işlevli kullanımlarına çok az tanık bulmak veya hiç tanık bulamamak bunun bir kanıtı olarak ele alınabilir.

Sonuç: Türk dilbilgisi kaynaklarında sayı sözcükleri iki sınıfta değerlendirilmektedir: sayı adları ve sayı sıfatları. Ancak Türkiye Türkçesinde sayı sözcükleri *gizleme, yerini tutma, yerine geçme* gibi temel *gönderme* (linguistic reference) işlevleriyle de kullanılabilir. Bu bağlamda, bir çelişki örneği olarak, Türkçedeki kimi sayı sözcüklerinin niceliksel bir *belirleme* yapmakla birlikte niteliksel olarak *örtme* ve *gizleme* işlevlerini yerine getirdiği gözlemlenebilmektedir. Buna göre, Türkçedeki ister fonetik bir gösterge isterse sembolik bir gösterim olsun, sayı sözcüklerinin zamirlik işlevleri tam olarak tespit edilmeli ve *sayı zamiri* terimi dilbilgisi kaynaklarında yerini almalıdır. Aksi takdirde, sözcük sınıflarını birbirinden ayırmada en çok kullanılan ölçütlerden biri olan *sözdizimi* ölçütü, dilbilgisel betimlemelerde keyfi olarak kullanılmış gibi görünecektir. Başka bir deyişle, bu ölçüt bazı durumlarda (*güzel* sözcüğünü sözdizimsel ölçüte göre kimi zaman ad, kimi zaman sıfat ve kimi zaman da zarf sınıfına dâhil etmek gibi) dikkate alınmış, bazı durumlarda ise (*ikinci ev*’deki *ikinci*’yi sıfat saymak, ancak *İkinci / İkincisi benim oğlum.*’daki *ikinci*’yi ve *ikincisi*’ni zamir saymamak gibi) hükümsüz kılınmış olmaktadır. İsim soylu sözcükler olarak bütün zamirler gibi sayı zamirleri de biçimbilgisel ve sözdizimsel olarak isimlerden farklı hareket etmemekte ve gönderme işlevi dilbilgisel değil gerçek dünya-konuşucu-alıcı arasında gerçekleşen edimbilimsel bir düzlemde gerçekleşmektedir. Ancak, sayı sözcüklerinin gönderme işlevi düşünülerek yapılacak biçimbilgisel ve sözdizimsel sınıflamaların çok kolay olmadığı, sayı sözcüklerinin Türkçenin sözdiziminde son derece hareketli görünüşler sergiledikleri de belirtilmelidir.

Kaynaklar

- Akaslan, Talat (2001), “Bir, bu, bazı, kimi, hangi, kaç, ne? Sıfat mı!!!...”, *Dilbilim Araştırmaları 2001*, ss. 36-45.
- Atabay, Neşe - Sevgi Özel - İbrahim Kutluk (2003), *Sözcük Türleri*, İstanbul: 2. Baskı Papatya Yayıncılık.
- Bacanlı, Eyüp (2012), “Geçmişten günümüze Türkçenin sayıları ve sayı sistemi”, *Bilim ve Teknik* S. 540, ss. 76-78.
- Banguoğlu, Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, Ankara: 4. Baskı Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baştürk, Mehmet (1995), “Parmakları sayma biçimi ve kökenlerinden hareketle Türkçede sıra sayı sisteminin oluşumu”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* S. 3, ss. 15-22.
- Daşdemir, Muharrem (2013), “Türkçede miktar kavramı ve sayı sistemi”, *Turkish Studies* S. 8 / 13, ss. 309-336.
- Demir, Tufan (2004), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Kurmay Basım Yayın Dağıtım.
- Eker, Süer (2006), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: 4. Baskı Grafiker Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1988), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım / Yayın / Tanıtım.
- Gencan, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hazar, Mehmet-Mehmet Şengönül (2012), “Türk kültüründe sıfırdan dokuza kadar sayı adları ve matematik değerleri”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi* S. 17, ss. 141-158.
- İfrah, Georges (1998), *Rakamların Evrensel tarihi: Bir Gölgenin Peşinde* C. 1 (Çeviren: Kurtuluş Dinçer), Ankara: 8. Baskı TÜBİTAK Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2013), *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1066.
- Karahan, Leylâ (2012), “Türkçede ‘-Dan biri’ yapıları kelime grupları üzerine”, *Dil Araştırmaları* S. 11, ss. 9-15.
- Kononov, A. N. (1956), *Çağdaş Türk Edebî Dilinin Grameri*, Moskova-Leningrad: Sovyet İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü (Eserin Sabit Paylı tarafından yapılan, basılmamış Türkçe çevirisi kullanılmıştır. Bu çeviri metin, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi’ndedir.)
- Kornfilt, Jaklin (1997), *Turkish*, New York: Routledge.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lakoff, George-Rafael E. Núñez (2000), *Where Mathematics Comes From? (How The Embodied Mind Brings Mathematics Into Being?)*, New York: Basic Books.
- Rəximova, Asiyə (2002), *Tөрөк Grammatikası (Türk Dilbilgisi)*, Kazan.
- Yılmaz, Engin (2004), *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları*, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Yüceol Özezen, Muna (2013), “Türkiye Türkçesinde dilsel göndermeler üzerine birkaç tespit”, *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 759-776.

Tanıkların Alındığı Eserler

ABBYS = Boysan, Aydın (2005), *Binbir Yaşam Sahnesi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi (deneme)

ÇABAG = Altan, Çetin (1998), *Bir Avuç Gökyüzü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi (roman)

EIKDA = Emine, Işınsu (1995), *Kaf Dağı'nın Ardında*, İstanbul: 3. Baskı Ötüken Yayınları (roman).